

Akademia Pomorska w Słupsku

PRZEMYSŁAW DĄBROWSKI, DARIUSZ SZPOPER

przemyslaw.dabrowski@apsl.edu.pl, dszpopper@wp.pl

ORCID: 0000-0003-4051-7576, ORCID: 0000-0002-8593-2821

„Prawo ubogich” w postępowaniu cywilnym w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce

“Poor Law” in Civil Proceedings During the Interwar Period in Poland

PRZYCZYNY USTANOWIENIA „PRAWA UBOGICH”

Pośród powodów wprowadzenia do polskiego ustawodawstwa cywilnego instytucji „prawa ubogich”¹ wskazywano na trzy czynniki: procesowy, fiskalny oraz społeczny². Pierwszy z nich dotyczył umożliwienia pełnej obrony stronie pozwanej lub powodowi, którzy – z uwagi na sytuację materialną, w jakiej się znajdowali – nie mogli opłacić kosztów postępowania bądź zwrócić się o pomoc do adwokata³. Ta naczelna zasada była wyrażona w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 marca 1921 r.⁴ oraz powtórzona w ustawie konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r.⁵

Czynnik fiskalny wiązał się z obciążeniem finansowym Skarbu Państwa i brakiem partycypowania w wydatkach osoby korzystającej z „prawa ubogich”⁶.

¹ Zob. K. Guziak, *Adwokat w postępowaniu cywilnym w sprawach objętych przymusem adwokackim na terenie b. zaboru austriackiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa” 2013, nr 13, s. 99–103.

² J. Michalski, *Prawo ubogich*, Kraków 1904, s. 1; S. Cypin, *O reformę prawa ubogich w procesie cywilnym*, „Palestra” 1936, nr 4, s. 283.

³ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *Prawo ubogich w postępowaniu sądowym*, Poznań 1935, s. 3.

⁴ Art. 98 ustawy z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. R.P. nr 44, poz. 267) stanowił, że „Nikt nie może być pozbawiony sądu, któremu z prawa podlega [...] Żadna ustawa nie może zamykać obywatelowi drogi sądowej dla dochodzenia krzywdy i strat”.

⁵ Art. 68 pkt 1 i 4 ustawy konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. R.P. nr 30, poz. 227).

⁶ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 3.

Nie chodziło oczywiście o pełną rezygnację z opłat sądowych. Taki zabieg bowiem, jak podkreślono, doprowadziłby do całkowitej ruiny finansów państwa⁷. Dość rygorystyczne przepisy, na mocy których można było skorzystać z przedmiotowej instytucji, miały na celu ewentualne ograniczenie składania nieprześlanych pozwów lub wniosków⁸. Na poparcie tego stanowiska dość często przywoływano pogląd wyrażony przez Monteskiusza w dziele *O duchu praw*, iż „pieniactwo powstrzymać można tylko obawą kosztów”⁹. W innym miejscu argumentowano również:

Gdyby dostęp do sądów był zupełnie wolny od kosztów, sądy byłyby zavalone lekkomyślnie wnoszonymi skargami i nie mogłyby skutecznie działać w razie poważnej potrzeby. I tak niedoskonały wymiar sprawiedliwości stałby się jeszcze gorszy. Nie interes Skarbu, lecz konieczność powstrzymywania obywateli przed wnoszeniem lekkomyślnych, a nawet złośliwych skarg jest racją bytu opłat sądowych. Wśród wielu środków, jakie w tym celu stosowano, opłaty sądowe okazały się hamulcem najlepszym¹⁰.

Trzecia przesłanka natomiast, czyli czynnik społeczny, miała na celu „zrównanie w ochronie prawnej ubogiego z zamożnym”¹¹. Uzasadniano ją w następujący sposób:

Wobec przyjętego przez cywilne ustawodawstwo polskie systemu pobierania kosztów sądowych z góry, przyznanie prawa ubogich jest u nas problemem nader ważnym, ponieważ dla warstw nieposiadających zależy od tego obiektywna możliwość uzyskania wymiaru sprawiedliwości, odwrotnie zaś niewłaściwe przyznanie tego prawa ułatwia pieniactwo, utrudnia stanowisko strony przeciwnej w procesie i naraża Skarb Państwa na zbędne straty¹².

PODMIOTY UPRAWNIONE, KRYTERIA I SKUTKI

Z „prawa ubogich” mogły skorzystać osoby fizyczne bądź osoby prawne, niezależnie od roli procesowej, w jakiej występowały w postępowaniu sądowym, tj. powoda, pozwanego lub interwenienta ubocznego. Odpowiedni wniosek – indywidualnie lub przez pełnomocnika¹³ – należało złożyć do sądu I instancji, przed którym miano wszcząć lub toczyło się już postępowanie¹⁴. Jeżeli strona miała

⁷ J. Zajkowski, *Prawo ubogich a urzędy rozjemcze*, Warszawa 1936, s. 1.

⁸ *Ibidem*, s. 2.

⁹ Cyt. za: K. Apołłow, *Prawo ubogich w świetle doktryny i praktyki. Komentarz*, Warszawa–Kraków 1938, s. 14.

¹⁰ J. Zajkowski, *op. cit.*, s. 2.

¹¹ K. Apołłow, *op. cit.*, s. 14.

¹² *Ibidem*, s. 15–16.

¹³ *Ibidem*, s. 23.

¹⁴ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 3, 7; art. 112 i 113 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz.U. 1930, nr 83, poz. 651).

miejsce zamieszkania poza siedzibą sądu, pisemny wniosek mogła skierować do sądu grodzkiego miejsca swojego zamieszkania, który niezwłocznie przesyłał go według właściwości miejscowej¹⁵. W piśmie obligatoryjnie trzeba było podać przede wszystkim: nazwę sądu, dane personalne wnioskodawcy, przedmiot sprawy, „zwięzłe” oznaczenie „stanu faktycznego sprawy”, a także osnowę wniosku wraz z zaświadczeniem – jako „urzędowym świadectwem”¹⁶ – o wysokości dochodów, majątku i „stanie rodzinnym”¹⁷. Było ono wydawane co do zasady przez organ samorządowy: w gminie wiejskiej – zarząd gminny, w gminie miejskiej – zarząd miejski właściwy (w przypadku osoby fizycznej) ze względu na miejsce zamieszkania, natomiast w przypadku osoby prawnej – z uwagi na miejsce jej siedziby¹⁸. Poza danymi kontaktowymi pismo zawierało informacje na temat: obywatelstwa, wykonywanego zawodu wraz z zajmowanym stanowiskiem służbowym, źródła i wysokości dochodów¹⁹. Jeżeli sąd miał wątpliwości co do wskazanych w nim danych, wówczas mógł „zarządzić” przeprowadzenie według uznania (co do sposobu i trybu) „stosownego dochodzenia”²⁰, nawet z udziałem policji²¹. Dopuszczalne były przede wszystkim: wywiad, opinia pracownika opieki społecznej oraz przesłuchanie²². Jednakże, jak zauważono, „rozstrzygnięcie kwestii przyznania prawa ubogich na podstawie samego tylko zaświadczenia powinno być zasadą, wszelkie zaś dodatkowe czynności [...] wyjątkiem, niepożądanym ze względu na zwłokę i nadprogramowe zatrudnienie innych władz”²³.

Sąd rozpatrywał wniosek strony na posiedzeniu niejawnym. W związku z faktem, że dotyczył on jedynie wnioskodawcy, to ani wniosek, ani rozstrzygające postanowienie nie były doręczane innym uczestnikom postępowania. Argumentowano:

Kwestia bowiem prawa ubogich z natury swojej leży w płaszczyźnie postępowania swoistego, zamkniętego w sobie i wyodrębniającego się z całokształtu postępowania procesowego samodzielnym przedmiotem rozstrzygnięcia. Z wszystkich tych cech wynika, że wniosek o prawo ubogich ma z procesem cywilnym bardzo luźny związek²⁴.

¹⁵ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 7–8.

¹⁶ K. Apołłow, *op. cit.*, s. 28.

¹⁷ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 7–8; art. 112 i 113 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego.

¹⁸ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 4–5.

¹⁹ *Ibidem*, s. 6.

²⁰ *Ibidem*, s. 10; art. 114 § 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego.

²¹ K. Apołłow, *op. cit.*, s. 29.

²² *Ibidem*, s. 30; Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 10.

²³ K. Apołłow, *op. cit.*, s. 37.

²⁴ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 9. Zob. K. Apołłow, *op. cit.*, s. 59. Tym samym wniosek nie miał charakteru pisma „ogólnoprocessowego” oraz „przygotowawczego”.

Postanowienie o przyznaniu „prawa ubogich” nie wymagało uzasadnienia, ponieważ nie przysługiwał od niego żaden środek odwoławczy²⁵.

Sąd odmawiał przyznania stronie „prawa ubogich” w przypadku niespełnienia kryterium materialnego, tj. braku przesłanki „zupełnego ubóstwa”²⁶ oraz wystąpienia „oczywistej bezzasadności jej powództwa lub obrony”²⁷, co interpretowano w ten sposób, że dana osoba mogła być np. „pieniaczem lub zupełnie beznadziejna”²⁸. Dodawano przy tym, że „Bezzasadność musi być zupełnie pewna, nie może ulegać żadnej wątpliwości; inaczej odmowa prawa ubogich mogłaby niejednokrotnie równać się odmowie wymiarowi sprawiedliwości. Nie wystarczy subiektywny pogląd sądu, bo może okazać się niesłusznym. Oczywista bezzasadność zachodzi tylko wtedy, gdy prawo materialne odmawia dochodzenia roszczenia [...]”²⁹, jak również wtedy, gdy nie zachodziła konieczność badania zgromadzonych dowodów, ponieważ „z góry” było „widoczne, że [wniosek – P.D.] nie może być uwzględniony”³⁰. W razie odmowy stronie przysługiwało zażalenie na

²⁵ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 11.

²⁶ *Ibidem*, s. 9–10; S. Cypin, *op. cit.*, s. 283; art. 1 pkt 4 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. zmieniającego niektóre przepisy Kodeksu Postępowania Cywilnego i Przepisów wprowadzających Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz.U. R.P. 1932, nr 93, poz. 802); *Uchwały Komisji Naczelnej Rady Adwokackiej w sprawie nowelizacji przepisów k.p.c.*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1937, nr 46, s. 641. Użyte pojęcie – po nowelizacji Kodeksu Postępowania Cywilnego w 1932 r. w miejsce określenia „dostateczne środki na koszty procesu” – miało charakter „względny”, co oznaczało, że sąd brał pod uwagę wszystkie okoliczności sprawy, a także szczególne dane wskazane w zaświadczeniu. Tym samym nie była określona wartość kwotowa „zupełnego ubóstwa”. W jednej z uchwał Sądu Najwyższego uzasadniano: „Zamieszczenie [...] zastrzeżenia, że prawo ubogich może być przyznane tylko tym osobom, które wykazały swe zupełne ubóstwo, miało na celu zaznaczenie, że dla uzyskania prawa ubogich konieczne jest nieposiadanie w ogóle środków materialnych, nie tylko pieniężnych, a następnie nałożyło na sądy obowiązek szczególnej oględności i ostrożności przy udzielaniu tego prawa, nie zmierzało jednak do pozbawienia możliwości prowadzenia procesu osób, które chociaż posiadają pewne środki, ale w wysokości niewystarczającej na pokrycie jego kosztów bez podważenia swojej egzystencji”. Zob. także: K. Apołłow, *op. cit.*, s. 20–22, 24. Z kolei w innym miejscu Sąd Najwyższy stwierdził, że „dosłowne stosowanie warunku nieposiadania żadnego majątku i żadnych dochodów tamowałyby wymiar sprawiedliwości i dlatego »zupełne ubóstwo« [...] zachodzi już wtedy, gdy osoba, domagająca się przyznania prawa ubogich, nie posiada ani takich dochodów, ani takiego majątku, które by po uwzględnieniu niezbędnych kosztów utrzymania własnego i rodziny umożliwiły jej ponoszenie kosztów procesu”. Ponadto uznano, że określenie „zupełne ubóstwo” nie było tożsame z terminem „nędza wyjątkowa”, a także powinno być analizowane indywidualnie względem wnioskodawcy, a nie jego rodziny. W przypadku osoby prawnej natomiast „w kwestii uznania stanu ubóstwa [...] nie decyduje kwota przychodu, lecz dopiero nadwyżka dochodu nad kosztami koniecznymi do utrzymania egzystencji tej osoby”.

²⁷ Art. 114 § 2 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego.

²⁸ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 7.

²⁹ *Ibidem*, s. 18–19.

³⁰ *Ibidem*, s. 19.

wydane postanowienie, które musiało zawierać uzasadnienie z podaniem powodów niewyrażenia zgody oraz wskazanie podstawy prawnej³¹.

Otrzymanie statusu „strony ubogiej” oznaczało, że uczestnik postępowania był zwolniony z obowiązku ponoszenia opłat sądowych i kosztów na rzecz Skarbu Państwa³², w tym przede wszystkim opłat: tytułem wpisu sądowego i wynagrodzeń, kancelaryjnych, za doręczenie pism procesowych oraz publikację ogłoszeń³³. Istniały jednak dwa wyjątki w tym zakresie. Po pierwsze, obligatoryjnie „strona uboga” musiała uiścić koszty ustanowienia na jej wniosek kuratora (w tym jego wynagrodzenia), który miał podjąć czynności „niecierpiące zwłoki” wobec osoby nieposiadającej zdolności do czynności prawnych oraz przedstawiciela ustawowego³⁴. Po drugie, w razie „zasądzenia roszczenia” na rzecz „strony ubogiej” od pozwanego w momencie uprawomocnienia się wyroku „korzystającemu z prawa ubogich należy ściągnąć wszystkie opłaty i koszty postępowania, których zapłata nie została włożona na przeciwnika [...], chociażby powodowi przyznano tylko część zaskarżonego roszczenia”³⁵.

Poza wnioskiem o przyznanie „prawa ubogich” strona mogła dodatkowo aplikować do sądu o ustanowienie dla niej adwokata – w tym samym lub oddzielnym podaniu, a więc w sprawach, w których obowiązywał „przymus adwokacki” oraz pozostałych, gdy wnioskodawca zamieszkiwał poza siedzibą sądu, w którym toczyło się postępowanie lub zachodziły inne istotne okoliczności, takie jak choroba, stan psychiczny czy z uwagi na „zawilość sprawy”³⁶. Sąd decydował według „własnego uznania”, opierając się na informacjach podanych przez stronę we wniosku oraz biorąc pod uwagę całokształt sprawy³⁷. Postanowienie o ustanowieniu adwokata bez uzasadnienia mogło być wydane pod warunkiem wcześniejszego przyznania stronie „prawa ubogich”. Nie przysługiwał od niego żaden środek odwoławczy³⁸.

W przypadku ustanowienia dla strony „mocodawcy” przewodniczący danej sądu wnioskował następnie do właściwej miejscowo Rady Adwokackiej lub

³¹ *Ibidem*, s. 20, 23; K. Apołłow, *op. cit.*, s. 42, 65. Zgodnie z judykaturą Sądu Najwyższego: „Odmówienie prawa ubogich nie wstrzymuje toku czynności procesowych, a przeto równocześnie z tym może być wystosowane wezwanie o uiszczenie należnych opłat”.

³² Art. 116 pkt 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego; K. Apołłow, *op. cit.*, s. 79. Zwolnienie nie miało charakteru ostatecznego, a było „tymczasowe i warunkowe”.

³³ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 15.

³⁴ *Ibidem*, s. 16; K. Apołłow, *op. cit.*, s. 81–82.

³⁵ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 16–17.

³⁶ *Ibidem*, s. 4, 11.

³⁷ *Ibidem*. Obligatoryjnie sąd wyznaczał adwokata w przypadku spraw, w których zastępstwo procesowe było obowiązkowe.

³⁸ *Ibidem*, s. 11, 23. Z wyjątkiem odmowy przyznania stronie adwokata. Wówczas na takie postanowienie przysługiwało zażalenie.

jej delegata o wyznaczenie adwokata³⁹. Ten mógł odmówić jedynie z ważnych, umotywowanych na piśmie powodów⁴⁰. W razie przyjęcia stawał się „adwokatem strony ubogiej” i zarazem jej pełnomocnikiem procesowym⁴¹. Nie było obowiązku składania do akt sprawy podpisanego przez stronę pełnomocnictwa, z wyjątkiem ewentualnej substytucji⁴².

Przyznanie „prawa ubogich” dotyczyło wszystkich etapów postępowania, tak w procedurze apelacyjnej, kasacyjnej, jak i zabezpieczającej oraz egzekucyjnej⁴³, a także w przypadku złożenia skargi o wznowienie postępowania⁴⁴. Ustanowiony pełnomocnik procesowy *ex lege* był upoważniony do występowania we wszystkich czynnościach związanych ze sprawą. Odpowiednie upoważnienie było potrzebne jedynie w przypadku konieczności zawarcia ugody oraz zrzeczenia się lub uznania roszczenia⁴⁵. W razie pozytywnego rozstrzygnięcia miał też prawo do żądania zwrotu od przeciwnika należnej kwoty tytułem wynagrodzenia i innych wydatków⁴⁶. Sumy te musiały być wskazane w wyroku sądowym⁴⁷.

„Prawo ubogich” wygasало z chwilą śmierci strony, której zostało przyznane. Nie przechodziło na jej następcę prawnego. Jeżeli chciał z niego skorzystać, musiał złożyć nowy wniosek do sądu⁴⁸.

Sąd miał również prawo cofnąć wcześniej przyznane stronie „prawo ubogich”⁴⁹. W kodeksie postępowania cywilnego wskazano na dwie okoliczności. Dotyczyły one statusu majątkowego wnioskodawcy przed i po wszczęciu postępowania sądowego. W pierwszym przypadku chodziło o fakt, że przesłanka ubóstwa w ogóle „nie istniała”, a więc dane przedstawione w zaświadczeniu były nie-

³⁹ *Ibidem*, s. 11–12.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 12.

⁴¹ Art. 117 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego.

⁴² Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 13.

⁴³ *Ibidem*, s. 8, 13; J. Schubert, *W sprawie udzielania prawa ubogich*, „Czasopismo adwokatów polskich. Dział województw zachodnich” 1934, nr 3–4, s. 36.

⁴⁴ K. Apołłow, *op. cit.*, s. 53. Zob. K. Weitz, *Czy zwolnienie od kosztów sądowych przyznane w prawomocnie zakończonym postępowaniu rozciąga się na skargę o wznowienie postępowania?*, „Palestra” 2013, nr 58, s. 157.

⁴⁵ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 13.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 17; art. 121 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego.

⁴⁷ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 18.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 20.

⁴⁹ K. Apołłow, *op. cit.*, s. 54. W jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy zajął stanowisko, według którego „zasadność wniosku o przyznanie prawa ubogich winna być oceniana według stanu majątkowego strony w chwili zgłoszenia tego wniosku, a późniejsza zmiana w jej stanie majątkowym, chociażby zaszła w okresie czasu jeszcze przed wydaniem przez sąd postanowienia w kwestii przyznania pr.[awa] ub.[ogich], może stanowić tylko podstawę do cofnięcia już przyznanego [...], ale nie może powodować odmowy uwzględnienia wniosku o to prawo”.

kompletne lub zafalszowane – wówczas sąd mógł skazać daną osobę na grzywnę w wysokości do 500 zł. W drugim natomiast w trakcie toczącego się już procesu sytuacja materialna strony mogła się znacznie poprawić, a więc była już w stanie uiścić należne opłaty w całości lub w części⁵⁰. W obydwu przypadkach strona, wobec której cofnięto „prawo ubogich”, była zobowiązana do zapłaty kosztów postępowania. Obowiązek ten był wyrażony w postanowieniu opatrzonym klauzulą wykonalności. Po jego uprawomocnieniu się sąd wysyłał do strony wezwanie do zapłaty. Pod rygorem egzekucji miała ona dwa tygodnie na zapłatę⁵¹.

Z wnioskiem o przyznanie „prawa ubogich” mógł wystąpić także cudzoziemiec⁵² oraz osoba prawna z siedzibą za granicą⁵³. Jednakże musiał być spełniony jeden warunek – w danym państwie powinny obowiązywać podobne przepisy, z których mogli korzystać obywatele polscy oraz polskie osoby prawne („zasada wzajemności”). Dowód na istnienie takich regulacji dostarczał sam wnioskodawca na wezwanie sądu. Ten ostatni mógł też zwrócić się z prośbą o podanie stosownej informacji do polskiego Ministra Sprawiedliwości⁵⁴. Kwestię tę regulowała Konwencja dotycząca Procedury Cywilnej podpisana w Hadze w dniu 17 lipca 1905 r., której Polska była stroną obok innych 21 państw⁵⁵. Zgodnie z jej postanowieniami sygnatariusze umowy byli zobowiązani do zagwarantowania skorzystania z „prawa ubogich” obywatelom innych państw „na równi z własnymi obywatelami”⁵⁶, zgodnie z obowiązującymi przepisami, na mocy dwustronnej umowy⁵⁷ lub „stałej praktyki sądowej”⁵⁸. Zaświadczenie o stanie majątkowym i rodzinnym wnioskodawcy powinno być wydane przez odpowiednie władze miejsca pobytu strony. Celem ustalenia rzeczywistego stanu rzeczy można było zwracać się z prośbą o udzielenie stosownych informacji do władz innych państw⁵⁹.

⁵⁰ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 21.

⁵¹ *Ibidem*, s. 22.

⁵² Art. 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 sierpnia 1926 r. o cudzoziemcach (Dz.U. R.P. 1926, nr 83, poz. 465) stanowił, że „Za cudzoziemca uważany jest każdy, kto nie posiada obywatelstwa polskiego”.

⁵³ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 26.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 25.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Art. 20 Konwencji dotyczącej Procedury Cywilnej podpisanej w Hadze dnia 17 lipca 1905 r. (Dz.U. R.P. 1926, nr 126, poz. 735).

⁵⁷ K. Apołłow, *op. cit.*, s. 46.

⁵⁸ Ś. Kruszelnicki, W. Jonsik, *op. cit.*, s. 26.

⁵⁹ Art. 21–22 Konwencji dotyczącej Procedury Cywilnej podpisanej w Hadze dnia 17 lipca 1905 r.

BIBLIOGRAFIA

- Apołłow K., *Prawo ubogich w świetle doktryny i praktyki. Komentarz*, Warszawa–Kraków 1938.
- Cypin S., *O reformę prawa ubogich w procesie cywilnym*, „Palestra” 1936, nr 4.
- Guziak K., *Adwokat w postępowaniu cywilnym w sprawach objętych przymusem adwokackim na terenie b. zaboru austriackiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa” 2013, nr 13.
- Konwencja dotycząca Procedury Cywilnej podpisana w Hadze dnia 17 lipca 1905 r. (Dz.U. R.P. 1926, nr 126, poz. 735).
- Kruszelnicki Ś., Jonsik W., *Prawo ubogich w postępowaniu sądowym*, Poznań 1935.
- Michalski J., *Prawo ubogich*, Kraków 1904.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 sierpnia 1926 r. o cudzoziemcach (Dz.U. R.P. 1926, nr 83, poz. 465).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz.U. 1930, nr 83, poz. 651).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. zmieniające niektóre przepisy Kodeksu Postępowania Cywilnego i Przepisów wprowadzających Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz.U. R.P. 1932, nr 93, poz. 802).
- Schubert J., *W sprawie udzielania prawa ubogich*, „Czasopismo adwokatów polskich. Dział województw zachodnich” 1934, nr 3–4.
- Uchwały Komisji Naczelnej Rady Adwokackiej w sprawie nowelizacji przepisów k.p.c.*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1937, nr 46.
- Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. R.P. nr 30, poz. 227).
- Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. R.P. nr 44, poz. 267).
- Weitz K., *Czy zwolnienie od kosztów sądowych przyznane w prawomocnie zakończonym postępowaniu rozciąga się na skargę o wznowienie postępowania?*, „Palestra” 2013, nr 58.
- Zajkowski J., *Prawo ubogich a urzędy rozjemcze*, Warszawa 1936.

SUMMARY

The institution of “poor law” has a long history. The regulations adopted in the Polish civil law of the interwar period guaranteed free and unfettered access to the courts for the parties. The introduction of the “right of the poor” was justified by litigation, fiscal and social reasons. The Code of Civil Procedure defined the criteria for the use of this institution, entitled entities, as well as the effects of granting “poor law”.

Keywords: poor law; civil procedure; interwar period

STRESZCZENIE

Instytucja „prawa ubogich” ma długą historię. Przepisy przyjęte w polskim prawie cywilnym okresu międzywojennego gwarantowały stronom swobodny i nieskrepowany dostęp do sądów. Wprowadzenie „prawa ubogich” było uzasadnione sporami sądowymi oraz względami fiskalnymi i społecznymi. Kodeks postępowania cywilnego określał kryteria korzystania z tej instytucji, uprawnione podmioty, a także skutki przyznania „prawa ubogich”.

Słowa kluczowe: prawo ubogich; procedura cywilna; okres międzywojenny